

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 91 1970

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÈ

Göteborg: Lennart Breitholtz

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: E. N. Tigerstedt, Örjan Lindberger

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Tideström, Gunnar Brandell

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Hällbyg. 34 C, 752 28 Uppsala

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB, Uppsala 1971

Om Schillerreminiscenserna i Odalbonden och Vikingen

AV TORE HAGSTRÖM

I *Den romantiska tidsåldern i svensk litteratur*, Sthlm 1918, s. 68 och s. 71 f., har Böök, delvis i polemik med Blanck, karakteriserat Geijers *Vikingen* såsom en framställning av Schillers »idealist», *Odalbonden* såsom en framställning av densammes »realist». I en not s. 302 f. i *Erik Johan Stagnelius*, Sthlm 1919, har han sedermera påpekat att Geijer säkert närmast hämtat *Odalbondens* motiv, »den Schillerska motsatsen mellan idealisten och realisten», från körsångerna i Schillers *Die Braut von Messina* och närmare bestämt från den passage i dramats inledning som lyder »Ungleich verteilt sind des Lebens Güter» etc. Jag skall i det följande söka utveckla Bööks mera i förbigående framlagda iakttagelse om detta sammanhang och även visa att ett liknande, hittills knappast diskuterat motivsamband möjligen, eller troligen, också föreligger beträffande *Vikingen*. Metoden blir härvid att i första hand framtaga de faktiska likheter i innehåll eller form som kan existera mellan texterna, i andra hand så samvetsgrant som möjligt därav dra slutsatser om det genetiska. A priori gäller naturligtvis att Schillerinflytandet under alla omständigheter blott är en av de många faktorer som påverkat gestaltningen av Geijers dikter. Att söka bestämt avväga dess relativa betydelse kan knappast komma på tal annat än som gissning eller hypotes. Den ömtåliga komparationen måste också i görligaste mån balanseras genom hänsynstagande till tidigare forskares iakttagelser.

I *Die Braut von Messina*¹ upptog Schiller från det antika dramat kören som ett väsentligt strukturelement. Den har i hans skådespel åtminstone två ganska tydligt särskiljbara funktioner. Å ena sidan uppträder dess båda halvkor såsom projektioner av de stridande bröderna. Den äldre halvkören är Manuela följe, den yngre är Cesars. Kampen mellan bröderna speglas i en antagonism mellan körhalvorna. Å andra sidan har kören också till uppgift att betraktande och reflekterande mera på avstånd ackompanjera handlingen. Motsättningen mellan körhalvorna tenderar då att försvinna. De representerar tillsammans Messinas folk gentemot de normandiska feodaltyrannerna, dess behärskare. För dramats centrala konflikt är denna socialt-nationella motsats oväsentlig; den utgör likväl en mäktig och mångenstädes närvarande stämningfaktor. Det är kanske främst i denna sin andra roll som

¹ Författad 1802-03, utgiven 1803.

kören har att framsäga lyrik av en majestätisk skönhet knappast överträffad på något håll i Schillers produktion och enhälligt prisad även av kritiker vilka haft svårt att i övrigt uppskatta *Die Braut* med dess dunkla ödes- och skuldproblematik.

I pjäsens inledning, innan protagonisterna uppträder på scenen, framför körens båda halvor en förberedande och presenterande dialog, som först rör sig kring tvedräkten mellan furstarna men sedan utvecklas till en målning av den sociala motsättningen i riket och dess historiska bakgrund. Här ingår den magnifika passage Böök åsyftar. Den framföres av den första, äldre halvkören (i senare upplagor representerad av en namngiven företrädare, Cajetan):

Ungleich vertheilt sind des Lebens Güter
Unter der Menschen flüchtgem Geschlecht,
Aber die Natur, sie ist ewig gerecht.
U n s verlieh sie die Mark und die Fülle,
Die sich immer erneuend erschafft,
J e n e n ward der gewaltige Wille
Und die unzerbrechliche Kraft.
Mit der furchtbaren Stärke gerüstet,
Führen sie aus, was dem Herzen gelüftet.
Füllen die Erde mit mächtigem Schall,
Aber hinter den grossen Höhen
Geht auch der tiefe, der donnernde Fall.

Darum lob ich mir niedrig zu stehen,
Mich verbergend in meiner Schwäche!
Jene gewaltigen Wetterbäche,
Aus des Hagels unendlichen Schlossen,
Aus den Wolkenbrüchen zusammen geflossen,
Kommen finster gerauscht und geschossen,
Reissen die Brücken und reissen die Dämme
Donnernd mit fort im Wogengeschwemme,
Nichts ist, das die gewaltigen hemme,
Doch nur der Augenblick hat sie gebohren,
Ihres Laufes furchtbare Spur
Geht verrinnend im Sande verloren,
Die Zerstörung verkündet sie nur.

— Die fremden Eroberer kommen und gehen,
Wir gehorchen, aber wir bleiben stehen.²

Den socialt-nationella motsättningen mellan våldsamma men flyktiga krigsherrar och fredliga, oförstörbara folkmassor gäller i första hand dramats normander och sicilianare. Men i själva verket talar Schiller naturligtvis om en annan invasion. Efter frederna i Lunéville 1801 och Amiens 1802 hade revolutionens Frankrike börjat framstå som en erövrarmakt, strävande att uppsluka sina grannar. Schiller, ursprungligen alls ingen nationalist, greps inför krigshändelserna i Europa omkring sekelskiftet 1800 av djup oro för det

² Schiller, *Theater*, Bd 3, Tübingen 1806, s. 481 f.

tyska fäderneslandet. Bland annat framgår detta av det sannolikt strax efter freden i Lunéville nedskrivna men först 1870 publicerade diktfragment som av utgivarna pläгат kallas *Deutsche Grösse*. Att napoleonstidens tyskar utan svårighet uppfattade den politiska syftningen i de sista av de här ovan citerade raderna om främmande erövrare som kommer och går visas t. ex. när Schillers vän Körner i ett brev till honom den 28 februari 1803 rörande ett uppförande av *Die Braut* betecknar just dem som ett »Hauptstelle».³

Det är, som Bööks föredöme visar, inte svårt att från det anförda partiet av *Die Braut* associera till *Odalbonden*. Texternas överensstämmelser för in i ett vidare sammanhang. Geijers dikt tillkom vid en tidpunkt, då Sveriges situation mycket erinrade om Tysklands åren 1802 och 1803. Den kan, som Landquist gjort,⁴ ur en synpunkt uppfattas såsom ett »det svenska samhällets förbittrade och dock i förbittringen trygga svar till den hänsynslösa erövraren» Napoleon, ett svar, som uttalar, att »arbetet bygger historien och att det arbetande samhället kommer att överleva och i sinom tid avkasta fridstöraren». Den framför ett politiskt budskap som egentligen är det samma som Schillers i *Die Braut*.

För att lättare kunna visa detaljlikheterna i fråga om tankar och bildspråk mellan det här citerade stycket i *Die Braut* å ena sidan och det centrala partiet i *Odalbonden* å den andra anför jag nu det sistnämnda efter trycket i Iduna 1811 (siffran betecknar strof):

5. Den fasta jord, hon är mitt hopp,
Hon wisar ewig tro.
6. Hon närer sin son ur sin hulda barm,
Den tid honom ödet gaf.
Hon fattar den säkert, hon håller den warm,
Då han dör, uti djupan graf.
7. Ej buller älskar jag och bång.
Hwad stort sker, det sker tyst.
Snart märks ej spår af stormens gång,
Af blixten, se'n den lyst.
8. ...
Och tyst flyter böljan i hafwets grund;
Fast regn-bäcken skrålande far.
9. Så går ock jag en stilla stig:
Man spör om mig ej stort.
Och mina bröder likna mig,
Hwar en uppå sin ort.
10. Wi reda för landet den närande saft.
Wi föda det — brödet är vårt.
Af oss har det hälsa, af oss har det kraft,
Och blöder det — blodet är vårt.

³ Schiller-Körner, *Briefwechsel*, Th. 4, Berlin 1847, s. 316.

⁴ J. Landquist, *Geijer. En levnadsteckning*, Sthlm 1954, s. 91.

11. Hvar plåga har sitt skri för sig,
Men hälsan tiger still;
Derför man talar ej om mig,
Som wore jag ej till.
12. De väldige Herrar, med skri och med dån,
Slå byar och riken omkull;
Tyst bygga dem Bonden och hans son,
Som så uti blodbestänkt mull.

Några allmänna överensstämmelser ligger i öppen dag. Geijer använder en kontrasteringsteknik liknande Schillers.⁵ Båda diktarna tecknar, utan särskild lokalfärg, de historiska skeendena under bilden av naturfenomen, eller kanske riktigare uttryckt, tecknar dem såsom naturfenomen. Båda nyttjar en gnomisk stil av starkt monumental verkan.⁶ Böök har påpekat att samma växling mellan singularis och pluralis finnes hos bägge. Betraktar man nu i Geijers ordningsföljd enskildheterna i det anförda partiet av *Odalbonden* med särskild hänsyn till Schiller och med beaktande av tidigare analyser framgår följande.

Strof 5 och 6 av *Odalbonden* har av Blanck⁷ sammanställts med ett parti i Adlerbeths *Grafskrift till en bonde*, vilken i flera avseenden haft stor betydelse för den geijerska dikten. Hos Adlerbeth står:

Gå, ärlige, enfaldige,
Att njuta ro ifrån din möda!
Den moder skall dig hwila-ge,
Som räckte dig en tarflig föda.

Den moder skall dig hwila ge,
Som du med trogen omsorg skötte;
Åt den din svett du offrade;
För den du dina krafter nötte.

Överensstämmelsen med Geijers text är här onekligen, om man bortser från skillnaden i poetisk lyskraft, slående, och Blanck säger också, att man »i ett fall som detta [...] utan tvifvel» har »rätt att tala om ett beroende för den poetiska utformningen af tanken». Nu är emellertid Adlerbeths dikt i sin tur starkt influerad av Grays *Elegy in a country churchyard*. Blanck konstaterar detta och uppdrar så en viktig och utan tvivel alldeles korrekt descenslinje; *Odalbonden* måste knytas till »den grayska elegiens krets», och just i dess femte och sjätte strofer »finnes det enda lilla kvardröjande minnet af den ursprungliga kyrkogårdsromantiken, som annars är så främmande för

⁵ Jag åsyftar naturligtvis härmed inte det primära stildrag i *Odalbonden*, som Blanck, *Geijers götiska diktning*, Sthlm 1918, s. 260, kallat »sen-klassicismens antites-stil».

⁶ Den »nordiska» stilprägel, och särskilt det gnomiska draget, i *Odalbonden* vill Blanck, *a. a.*, s. 263 ff., föra tillbaka väsent-

ligen på Hávamál. G. Hasselberg talar om *Odalbondens* »folkligt gnomiska karaktär» och om »maximernas ordspråksmässiga utformning» (*Realistisk lyrik*, Lund 1923, s. 55).

⁷ *A. a.*, s. 285 ff.

Geijers friska och glada sång». Hur riktig denna iakttagelse än är, så visar sig dock det specifikt grayska i stämningen vid en närmare granskning modifierat av en komponent som undgått Blanck. Han har antingen inte observerat eller också velat bortse från att den tredje av Geijers rader i strof 6 är ordagrant översatt från Goethes *Erlkönig* («Er fasst ihn sicher, er hält ihn warm»). Detta lån har i förbigående påpekats av Ruben G:son Berg, vilken vid sin jämförelse citerar den geijerska texten sådan den kom att lyda i en senare omarbetning: »Hon fattar mig säkert, hon håller mig warm.»⁸ Samhörigheten framträder emellertid ännu tydligare i den ursprungliga versionen i Iduna, där det står: »Hon fattar den säkert, hon håller den warm». Pronominet »den» är här inte särdeles vällyckat men kan förklaras såsom ett direkt genomslag från förlagan.

Geijers skuld till Adlerbeth minskas nog inte mycket av Bergs påpekande. Detta bidrar emellertid till att åskådliggöra en viktig sak: hur mångsidig, ända ned till de minsta detaljer, den litterära påverkan har varit, som förelagat vid *Odalbondens* tillkomst. Reminiscensen från Goethe kan uppfattas såsom ytlig och irrelevant, men erinrar man sig sammanhanget i *Erlkönig*, så märker man att den ändå inte är det: den urgamla bilden får genom beröringen en innerligare karaktär, en fläkt av romantiskt förmänskligande. Den eklektiska, synkretistiska tekniken bringar ovillkorligen i minnet Geijers egen karakteristik av sitt författande under läroåren i början av 1800-talet: »Grep jag till pennan så korsade sig för mig alla möjliga manér och stilar, ur förrådet af en vidsträckt läsning.»⁹ Detta är ett konstaterande som måste sammanställas med en annan av hans bekännelser rörande samma tid: »Ingen har varit så utan sjelfförtroende. Det enda, hvaraf jag hade medvetande

⁸ I artikeln *Geijers nyårsdikt* i Sv. dagbladet 28 juni 1907.

⁹ E. G. Geijer, *Minnen*, 1, Ups. 1834, s. 17. — Man brukar anse, att Geijer före sina Idunadikter egentligen inte, eller inte alls, författat en rad poesi. Sålunda skriver Ljunggren: »Hans yppersta dikter äro sålunda, märkligt nog, också hans första» (*Svenska vitterhetens häfder*, D. 4, Lund 1890, s. 265). På liknande sätt G. Hasselberg: »Han hade 1811 icke någon skalde-ungdom av det vanliga slaget med en hel värld av poetiska försök bakom sig, liksom Atterbom och Tegnér. [...] Han hade varken genomgått den klassiska imitations-maximens trägna mödor med exemplaria prisca eller den moderne diktarynglingens oräliga försök att föda fram sin själ» (*Realistisk lyrik*, Lund 1923, s. 53). Det är visserligen sant att Geijer själv i sina *Minnen* strax före det uttalande jag här ovan citerat säger: »Under hela denna tid var jag fullkomligt ofruktbar, och på Sånggudinnornas gunst var icke att tänka.» Men detta bör

säkerligen inte tolkas som ett fullständigt förnekande av vad han två meningar längre fram medger. Att han inte själv ansåg sig som någon lycklig poet under dessa år före genombrottet är nog tydligt. Dikter som Idunahäftets kan dock inte ha skrivits av en nybörjare. Den förste som vänt sig mot den hävdvunna uppfattningen torde vara A. Molin i avhandlingen *Geijerstudier*, Gbg 1906, s. 120. Molin förmodar att en tid av poetisk förberedelse har föregått Idunadiktningen. Den ganska svaga *Frode och Utba* (och kanske även *Gustaf Erikson*) skulle enligt hans mening kunna härröra från denna tidigare fas. Vi känner som bekant nu flera spår av en lärotid: den visa som av Blanck publiceras i *Geijers götiska diktning* s. 395, och, fullständigare, av Schück i *Geijers ungdomsbrev* (2:a uppl., Sthlm 1920, s. 237 ff.), samt den som återges av W. Gordon Stiernstedt i *Ur Erik Gustaf Geijers liv*, 1, Sthlm 1963, s. 71 f., och där ingår i ett brev av den 20 sept. 1810.

var en oändlig förmåga att emottaga, en receptivitet utan gräns, men så utan sjelfbestånd och liksom utan personlighet, att det ofta var mig som om en skugga skulle kunnat undantränga mig och taga min plats.»¹ Geijer har här själv i förväg legitimerat allt forskande efter influenser och impulser i hans diktning.

Överensstämmelserna mellan sången ur *Die Braut* och just stroferna 5–6 i *Odalbonden* är inte synnerligen iögonenfallande. Man kan visserligen tycka att Geijers »wisar ewig tro» uttrycker en idé väsentligen den samma som i Schillers yttrande om naturen: »Sie ist ewig gerecht».² I fråga om en annan av Geijers rader: »Den fasta jord, hon är mitt hopp» förefaller det lämpligt att gå utöver Bööks uppslag och vidga jämförelsen med Schiller. 1801 publicerade denne *Die Jungfrau von Orleans*. Också detta drama tillhör den stormiga napoleonstiden. Också där, och i betydligt högre grad än i *Die Braut*, är bakgrunden för händelserna en kamp mellan inkräktare och försvarare och dennas avspegling på olika nivåer i samhället. Ehuru i mindre utvecklad form återfinner vi även där, på en undanskymd plats i diktverkets ram, lovprisandet av det fredliga, uppbyggande arbetet, realistens gärning, i motsats till den krigiska förstörelsen. Jag syftar på Thibaults maning i slutet av prologens tredje scen:

— Kommt an die Arbeit! Kommt! Und denke jeder
Nur an das Nächste! Lassen wir die Grossen,
Der Erde Fürsten um die Erde loosen,
Wir können ruhig die Zerstörung schauen,
Denn sturmfest steht der Boden, den wir bauen.
Die Flamme brenne unsre Dörfer nieder,
Die Saat zerstampfe ihrer Rosse Tritt:
Der neue Lenz bringt neue Saaten mit,
Und schnell erstehn die leichten Hütten wieder!³

Här står jorden fast — »sturmfest» — som hos Geijer,⁴ och hoppfull visshet ger löfte om nya skördar i stället för de förstörda, om nybyggda hus i stället för de nedbrända. Kondenserar man på rätt sätt Schillers rader, så får man den essens Geijer framställt.

Vi övergår så till stroferna 7–9 i *Odalbonden*. Här står den sentens, som enligt Ljunggren⁵ klarast uttrycker diktens innehåll: »Hwad stort sker, det sker

¹ *Minnen*, I, s. 16.

² I sista hand rör det sig väl här om Virgilius' »iustissima tellus» i den bekanta lovprisningen av lantmannens sällhet i *Georgica* II 459 ff. Stället lyder i O. Lindbergs svenska översättning (*Georgicorum libri IV. Det är : Fyra böcker om jordbruk, ifrån latin öfversatte*, Sthlm 1780, s. 78): »O huru lyckelig, ja mer än lyckelig, skulle icke en Land-man, vara om han kände sina förmoner! Åt honom räcker den mycket rättvisa jorden, utan bång och vapen-brak, ur sitt sköte en lätt föda.»

³ Schiller, *Theater*, Bd I, Tübingen 1805, s. 375 f.

⁴ »Den fasta jord» har en emfatisk motsvarighet i ett prosautalande hos Geijer i brevet till fästmon den 7 aug. 1809, då resan till England just börjat: »På den grundfasta orörliga jorden äro blott två ting erfoderliga — appetit och mat» (*Ur Erik Gustaf Geijers liv*, Sthlm 1963, s. 56).

⁵ *Svenska vitterhetens häfder*, D. 4, Lund 1890, s. 268 f.

tyst.» Den skulle kunna vara ett uråldrigt, anonymt ordspråk, och sina närmaste motsvarigheter har den utan tvivel i ett verk som Grubbs *Penu proverbiale*. Men den är nog myntad av Geijer själv, som här visar sin enastående förmåga av enkelt och kraftfullt uttryck. Naturligtvis är själva *idén* inte ny. Blanck, vilken faller samma omdöme som Ljunggren⁶, har varsamt sammanställt satsen med strof 9 av Grays *Elegy*, som lyder:

Far from the madding crowd's ignoble strife,
 Their sober wishes never learn'd to stray;
 Among the cool sequester'd vale of life
 They kept the noiseless tenour of their life.

Blanck vill med fullt berättigande »finna igen den sista radens ton i själfva den centrala satsen i Geijers komposition, de tre strofer, som fyllas af temat 'Hwad stort sker, det sker tyst'. Likheten i motiv och stämning träder starkast fram i den tredje af dem [9: strof 9] [...] Här är ju icke tal om någon imitation eller om beroende i vanlig mening. Geijer har i dessa rader gifvit det bästa han kunnat af sig själf, men Grays poesi har öppnat blicken in öfver en stor stämningvärld.» Samtidigt framhåller Blanck att »skiljaktigheterna äro [...] mycket stora». Hos Geijer finnes nästan ingen sentimentalitet och mycket litet av ödmjukhet.⁷

Framför allt analyserar emellertid Blanck Geijers sentens ur idéhistorisk synpunkt. Han finner att den är »en utomordentligt enkel och innehållsrik formulering af den romantiska historie-uppfattningens egentliga mening».⁸ Han undersöker denna historiefilosofis rötter hos Shaftesbury, Herder, Burke, Ferguson och Hegel.⁹ Såsom paralleller anför han uttalanden hos Savigny, vilka dock kom i tryck först år 1814 och därför inte kan ha influerat Geijer. Och han ser i *Odalbondens* sjunde och åttonde strofer en »polemik mot upplysningens öfvertro på de medvetna, rationellt beräknade ingripandenas betydelse för den historiska utvecklingen» liksom »icke så litet af motvilja mot revolutionens anda i orden om stormens gång och blixten, som är borta sedan den lyst, om regnbäcken som 'skrålande far'».¹ Dessa tolkningar är naturligtvis i viss utsträckning alldeles riktiga. Samtidigt är de för ensidiga, ty Geijer avsåg knappast att åt sin tidlösa symbol ge i första hand en dylik specifik, bestämd tendens.

Jämför man nu stroferna 7–9 med den anförda passagen ur *Die Braut*, så finner man att både bildspråk och tankar visar suggestiva likheter. Särskilt påfallande är ju, som Böök uppträckt, att båda diktarna nyttjar »regnbäcken», Schiller visserligen i en utförlig, homerisk liknelse, Geijer blott i en snabb jämförelse. Böök går så långt att han talar om Geijers »öfversättning», vilken han dessutom finner »föga lyckad», eftersom Schiller närmast tänkt på en översvämmande flod. En annan överensstämmelse är mera fördold men

⁶ *A. a.*, s. 317: »Denna geniala gnomiska sats är diktens kärna.»

⁷ *A. a.*, s. 284.

⁸ *A. a.*, s. 317.

⁹ *A. a.*, s. 296 ff.

¹ *A. a.*, s. 317 f.

skulle kunna utlyssnas med hjälp av följande resonemang: Schillers framställning av erövrarnas våldsamma färd åvägabringas genom bilder av överväldigande naturföreteelser. Inte minst tar han akustiska fenomen till hjälp: »Füllen die Erde mit mächtigem Schall», »der donnernde Fall», »gerauscht», »donnernd». De erövrade och underkuvade, de svaga, som dock äger »Mark und Fülle», som lyder men består, de bevarar däremot sin tystnad. Detta är en slutsats som Schiller inte själv uttalar utan framsuggererar, låter läsaren eller åhöraren finna på egen hand. I själva verket har han ju dock därmed utsagt den. Det bestående, det förblivande, är tystlåtet. Det behöver inte yttra sig. »Var plåga har sitt skri för sig, Men helsan tiger still». »Hwad stort sker, det sker tyst.» Samma idé har hos Geijer upprepade gånger formats till distinkta sentenser. Vi skulle möjligen kunna gissa att dessa i första rummet inte är resultat av en idéhistorisk och kulturkritisk tankeverksamhet utan av en mera rent »estetisk» inspiration.

Om Schiller påminner kanske också strof 10. Tonen är här märkligt djärv, som ett för tidigt eko av en marxistisk kampsång:

Wi reda för landet den närande saft.
Wi föda det — brödet är vårt.
Af oss har det hälsa, af oss har det kraft,
Och blöder det — blodet är vårt.

Man återfinner utan tvivel något liknande i ett avsnitt av den presenterande körsången i *Die Braut* strax före det som Böök uppmärksammat. En av sicilianarna talar om folkets rätt till sitt fädernesland:

Hört was ich bey mir selbst erwogen,
Als ich müssig daher gezogen
Durch des Kornes hochwallende Gassen,
Meinen Gedanken überlassen.
Wir haben uns in des Kampfes Wuth
Nicht besonnen und nicht berathen,
Denn uns bethörte das brausende Blut.
Sind sie nicht unser diese Saaten?
Diese Ulmen, mit Reben umspinnen,
Sind sie nicht Kinder unsrer Sonnen?
Könnten wir nicht in frohem Genuss
Harmlos vergnügliche Tage spinnen,
Lustig das leichte Leben gewinnen?
Warum ziehn wir mit rasendem Beginnen
Unser Schwert für das fremde Geschlecht?
Es hat an diesem Boden kein Recht.²

Klass är visserligen här detsamma som nationalitet; den identifikationen söker vi förgäves hos Geijer, ehuru han eljest rör sig med en motsättning som är lika skarp. En mera speciell likhet ligger däri att Geijers »hälsa... kraft» starkt erinrar om Schillers ord i det först citerade stycket av *Die Braut*

² Schiller, *Theater*, Bd 3, Tübingen 1806, s. 479 f. — Om den inhemska idéhistoriska och politiska bakgrunden till Geijers

värdering av bondeståndet se Blanck, *a. a.*, särskilt s. 274 f.

om de underkuvade, vilka säger sig av naturen ha fått »die Mark und die Fülle».

Strof 11 innehåller i stort sett en upprepning av tankarna i stroferna 7–8. Geijers disposition är inte helt oklanderlig.

Allra tydligast framträder kanske likheterna med Schiller i strof 12 av *Odalbonden*. Här karakteriseras krigsherrarnas och bondens roller i den synliga världshistorien. Strofen är koncis, lakonisk, majestätisk, utan påträngande filosofiska och moraliska perspektiv och värderingar, ännu mera objektiv än dikten i övrigt. En skenbart oengagerad iakttagare, betraktande ur evighetens synvinkel, har registrerat, en iakttagare, får man väl tillägga, som teoretiskt kände resultatet av krigets härjningar men aldrig varit ögonvittne till dem:

De väldige Herrar, med skri och med dån,
Slå byar och riken omkull;
Tyst bygga dem Bonden och hans son,
Som så uti blodbestänkt mull.

»Väldig» är ett av de två adjektiviska ord Geijer nyttjar i denna strof. Böck har till jämförelse andragit skildringen av erövrarna i Schillers kör:

J e n e n ward der gewaltige Wille
Und die unzerbrechliche Kraft.
Mit der furchtbaren Stärke gerüetet,
Führen sie aus, was dem Herzen gelüestet.
Füllen die Erde mit mächtigem Schall,
[...]
Jene gewaltigen Wetterbäche,
[...]
Reissen die Brücken und reissen die Dämme
Donnernd mit fort im Wogengeschwemme,
Nichts ist, das die gewaltigen hemme.

Här användes »gewaltig» itererat, inte mindre än tre gånger, som karaktäristik av krigsherrarna. Man lägger också märke till Schillers »mit mächtigem Schall», vilket svarar mot Geijers »med skri och med dån». Det är hos båda i första hand fråga om en estetiskt verkande skildring av ett sublimt skeende. En innehållsmässigt i det närmaste fullkomlig parallell till Geijers tolfte strof möter vi dessutom i bondepatriarken Thibaults redan citerade ord i *Die Jungfrau von Orleans*; här skiljer egentligen blott modus, utsägessättet. Thibault tar i uppmaningens form avstånd från förstörelsens jättemakter och hänvisar i lugn förtröstan till jorden och arbetet. Självfallet är antitesen krigsherrarnas inte uppfunnen vare sig av Schiller eller Geijer. Den finnes hos Virgilius, och Blanck har iakttagit den i Thomas' *Épître au peuple*, där det på ett ställe heter:

Le conquérant détruit; tu conserves le monde:
Il ravage la terre, et tu la rends féconde.

Säkert har dessa verser »nog icke varit utan sin återverkan på Geijers motsvarande strof».³ Men hos Thomas är det fråga om förtunnad franskklassisk retorik; hos de båda yngre diktarna har mönstret flyttats in i en plastisk, tredimensionell värld, där ögat betyder lika mycket som tanken.

Sammanfattar man nu så försiktigt som möjligt resultaten av genomgången här ovan, så visar det sig att överensstämmelserna mellan Schillers och Geijers texter berör en central idé, ett antal motiviska detaljer sammanhängande med dennas utförande samt stilkaraktern. Av detaljlikheterna kan såsom ovedersägliga betecknas de som redan Böök funnit jämte överensstämmelsen mellan Thibaults replik och strof 12 i *Odalbonden*. På grund av likhetspunkternas relativa talrikhet får man när man går från Geijer till Schiller utan tvivel ett starkt intryck av igenkännande, av *déjà vu*. Någon form av frändskap bör föreligga. Innan vi tar upp frågan om det genetiska sammanhanget måste emellertid också *Vikingen* diskuteras.

I *Die Braut von Messina* inträder hänemot handlingens mitt, sedan de stridande furstarna strax före den slutgiltiga peripetien tillfälligt försonats, ett ögonblick av bedrägligt lugn, en kontrast mot vad som skall komma. Kören, som nu finner sig överflödig i sin roll av livvakt, överlägger om framtiden. Ett antal levnadsbanor med skilda lockelser utmålas i en dialog som är utpräglad schillersk i sitt kraftfulla framhävande av aktiviteten, den oavlätliga verksamheten, såsom det mänskliga jagets konstitutiva princip. Den börjar:

Sage, was werden wir jetzt beginnen,
Da die Fürsten ruhen vom Streit,
Auszufüllen die Leere der Stunden,
Und die lange unendliche Zeit?
Etwas fürchten und hoffen und sorgen
Muss der Mensch für den kommenden Morgen,
Dass er die Schwere des Daseyns ertrage,
Und das ermüdende Gleichmass der Tage,
Und mit erfrischendem Windesweben
Kräuselnd bewege das stockende Leben.

En av körens medlemmar (i senare utgåvor Manfred) fortsätter:

Schön ist der Friede! Ein lieblicher Knabe
Liegt er gelagert am ruhigen Bach,
Und die hüpfenden Lämmer grasen
Lustig um ihn auf dem sonnigten Rasen,
Süßes Tönen entlockt er der Flöte,
Und das Echo des Berges wird wach,
Oder im Schimmer der Abendröthe
Wiegt ihn in Schlummer der murmelnde Bach —
Aber der K r i e g auch hat seine Ehre,
Der Beweger des Menschengeschicks,
Mir gefällt ein lebendiges Leben,
Mir ein ewiges Schwanken und Schwingen und Schweben

³ A. a., s. 283.

Auf der steigenden, fallenden Welle des Glücks.

Denn der Mensch verkümmert im Frieden,
Müssige Ruh ist das Grab des Muths.
Das Gesetz ist der Freund des Schwachen,
Alles will es nur eben machen,
Möchte gerne die Welt verflachen,
Aber der Krieg lässt die Kraft erscheinen,
Alles erhebt er zum Ungemeinen,
Selber dem Feigen erzeugt er den Muth.

En annan (i senare utgåvor Berengar) prisar efter detta krigiska inlägg i stället kärlekens sysselsättningar i Amors tempel: »Auch die Liebe bewege das Leben/Dass sich die graulichten Farben erheben.» En tredje (Cajetan) menar att sådant endast anstår ungdomen och efterlyser för den mognare åldern allvarligare gudar. Manfred griper åter ordet och föreslår att man skall ställa sig under beskydd av Diana, ty jakten är ju »ein Gleichniss der Schlachten». Så kommer Berengar ånyo till tals och framlägger till övervägande om man inte skall gå till sjöss som korsarer:

Oder wollen wir uns der blauen
Göttinn, der ewig bewegten vertrauen,
Die uns mit freundlicher Spiegelhelle
Ladet in ihren unendlichen Schoos?
Bauen wir auf der tanzenden Welle
Uns ein lustig schwimmendes Schloss?
Wer das grüne crystallene Feld
Pflügt mit des Schiffes eilendem Kiele,
Der vermählt sich das Glück, dem gehört die Welt,
Ohne die Saat erblüht ihm die Aernte!
Denn das Meer ist der Raum der Hofnung
Und der Zufälle launisch Reich,
Hier wird der Reiche schnell zum Armen,
Und der Aermste dem Fürsten gleich.
Wie der Wind mit Gedankenschnelle
Läuft um die ganze Windesrose,
Wechseln hier des Geschickes Loose,
Dreht das Glück seine Kugel um,
Auf den Wellen ist alles Welle,
Auf dem Meer ist kein Eigenthum.⁴

Detta förslag ger åt dramat en tids- och lokalfärg lika riktig som den vikingalivet ger åt *Frühbiofs saga*. Det är sannolikt första gången en tysk diktare på detta sätt framställer havet såsom något man kan bli vän med, såsom en bakgrund för mänsklig frihet och dådkraft. Den tyska litteraturen hade ända till slutet av 1700-talet varit bunden till kontinenten, inlandet. I Goethes små vattendikter *Meeresstille* och *Glückliche Fabrt* finner vi fastlandsmänniskan, som blott med tvekan ser stranden från en roddbåt, i hans *Seefahrt* är sjöresan ett företag med vansklighet utgång. I sina egna ballader med havs-

⁴ Schiller, *Theater*, Bd 3, Tübingen 1806, s. 509 ff.

motiv, såsom *Der Taucher* och *Hero und Leander*, framställer Schiller vatten-elementet såsom en skoningslös, närmast fientlig naturkraft. Mot slutet av 1790-talet började han emellertid umgås med planer på att skriva »Seedramen», delvis med korsarmotiv.⁵ Några utkast till sådana har bevarats. Fullständigt utfört blev intet, men tematiken räddades dock över till *Die Braut*. I det citerade körpartiet har vi återstoden av den. Schiller har här om än på ett relativt abstrakt sätt utomordentligt väl lyckats fånga ett bestämt slag av havspoesi, och han har lyckats omvandla naturskildring till genomgripande symbolik. Hela dialogen, inte bara Berengars rader, genombävas av havets kraftfulla och eggande böljegang.

Jämför vi nu främst ur innehålllets synpunkt denna schillerska yrkesvals-dialog med Geijers *Vikingen*, så framträder följande. Efter en inledning, som tecknar vilans, passivitets, dådlöshetens förlamande verkan på mannen, skildrar både dialogen och romansen det aktiva livets högsta ideal, kampen och äventyret. Det tar i båda, med suveränt förakt för borgerlig moral, formen av fribytarens tillvaro. I båda sjuder ett omått av kraft. De ger samma analys, samma handlingsprogram, nästan samma livsstämning. En väsentlig och genast tydlig skillnad ligger naturligtvis dock däri att Schiller ger en skiss, ett schema, Geijer ett starkt konkretiserat porträtt av ett typfall, dessutom med tragiskt slut.

Också i åtskilliga detaljer kommer framställningarna varandra mycket nära. Helt central är för båda parallelliseringen av havets oro, rörelse och gränslöshet med människolivets. Hos Schiller heter det:

Etwas fürchten und hoffen und sorgen
Muss der Mensch [...]
Dass er [...] mit erfrischendem Windesweben
Kräuselnd bewege das stockende Leben.
Mir gefällt ein lebendiges Leben,
Mir ein ewiges Schwanken und Schweben
Auf der steigenden, fallenden Welle des Glücks.
[...] uns der blauen
Göttin, der ewig bewegten vertrauen,
Bauen wir auf der tanzenden Welle
Uns ein lustig schwimmendes Schloss?
[...] des Schiffes eilendem Kiele,
Wie der Wind mit Gedankenschnelle
Läuft um die ganze Windesrose,
Wechseln hier des Geschickes Loose,
Dreht das Glück seine Kugel um,
Auf den Wellen ist alles Welle,
Auf dem Meer ist kein Eigentum.

Hos Geijer visar snart sagt varje strof uttryck för rörelse och aktivitet. Delvis ligger detta i själva framställningen. Den är — på samma sätt som

⁵ Schiller, *Sämtliche Werke. Säkular-Ausgabe*, Bd 8, Stuttgart & Berlin u. å., s. 290 ff.

i en schillerballad — koncentrerat, intensivt episk, så att nästan varje rad meddelar ett nytt moment i berättelsen eller ett väsentligt nytt drag i en beskrivning. Havet och dess böljor utgör härvid en ständigt närvarande bakgrund, ett underlag för, en projektion och en symbol av mänskligt själsliv på liknande sätt som hos Schiller, ehuru greppet genomföres med större individualisering, bredare detaljering och djupare psykologi:

Mig tycktes så ljuflig böljornas sång,
Där de gå i det skummande haf.
De komma från fjerran, fjerran land.
Dem hålla ej bojor, de känna ej band
Uti hafwet.

Wi flugo på böljornas rygg.

[...] wi tömde då mjödets must
Med magt på den stormande sjö.

Och böljorna sjunga åter sin sång,
Och klinga: till sjöss, till sjöss!
Och strömmarne frie störta med fröjd
Uti hafwet.

Som vinden frie wi lekte med lust
På fjerran swallande sjö,

Stod jag mig om dagen å gungande stäf,
I glans för mig framtiden låg.
Så rolig, som swanen i gungande säf,
Jag fördes på brusande wäg.
Mitt war då hwart byte, som kom i mitt lopp,
Och fritt, som omätliga rymden mitt hopp,
Uppå hafwet.

Men stod jag om natten å gungande stäf,
Och den ensliga wågen röt,
Då hörde jag Nornorna wirka sin wäf,
I den storm genom rymden sköt.
Likt menn'skornas öden är böljornas swall:
Bäst är wara färdig för medgång som fall
Uppå hafwet.

Med dödssång de ljudande böljor gå:

Det magnifika slutet av trettonde strofen: »Och fritt, som omätliga rymden mitt hopp,/Uppå hafwet» påminner förrädiskt starkt om Schillers rad: »Denn das Meer ist der Raum der Hofnung», vilken alltså uttrycker korsarens förhoppningar om byte. De båda sentenserna samlar innehållet i var sin dikt till en enda idé. Tre nyckelord har de gemensamma. Men hos Geijer tillkommer något. Jämförelsen på denna centrala punkt ådagalägger likhet men samtidigt skillnaden mellan den klassicistiska konturskärpan i *Die Braut*

och den romantiska fjärrdager som dock insveper varje enskildhet i *Vikingen*.⁶

Påfallande är även en annan detaljlikhet. Passagen hos Schiller om det kraftfulla handlingslivets motsats: »Denn der Mensch verkümmert im Frieden» över »Das Gesetz ist der Freund des Schwachen» till och med »Möchte gerne die Welt verflachen» har en innehållsligt nästan fullkomlig, ehuru med intensiv konkretion utförd motsvarighet i den sjunde och åttonde strofen hos Geijer:

En gång äfwen jag ägde länder och borg,
Och drack under sotad ås,
Och drog för Rike och menighet sorg,
Och sof inom väggar och lås.
Det war en hel winter — den syntes mig lång,
Och fast jag war Kung war dock jorden mig trång
Emot hafwet.

Jag ingen ting gjorde, men hade ej ro,
För att hjälpa hwar hjälplös gäck.
Till mur will man ha mig kring bondens bo
Och till lås för tiggarens säck.
På sakören, edgång och tjuftar och rån
Jag hörde mig mätt — Wor' jag långt derifrån
Uppå hafwet.

Blanck⁷ och även Böök⁸ har, men utan att anföra bestämda paralleller, framhållit att det just är i teckningen av hjältens fria korsarliv som Geijer bäst lyckats gestalta det schillerska »lefnadskonst-ideal» som utgör det centrala elementet i *Vikingen*. Det är av den anledningen ytterst intressant att kunna konstatera att Schillers lekideal redan inom hans egen diktning transponerats över till sjöfararens värld. Sjörovardrömmen i *Die Braut* utgör på sitt sätt ett bättre motstycke till vikingadikten än Schillers *Reiterlied*, vilken också, och med full rätt, sammanställts därmed.⁹ Kanske kan man våga sig på en jämförelse även mellan piratsången hos Schiller och ett uttryck för den stämmingsvärld som hos Geijer förberedde *Vikingen*. På tal om

⁶ Blanck anför i sin minutiösa utredning om *Vikingens* litterära och historiska bakgrund (*Geijers götiska diktning*, s. 368) ett yttrande i Elof Wäsströms *Om början, föremålet och beskaffenheten af våra Förfäders Härnadsfärder*: de gamla vikingarnas »begär liknade hafvet, hvarest inga gränser synas; det blef jemväl deras fält». Det är en bild som står lika nära Geijers som den schillerska gör. Över huvud taget gäller naturligtvis att vi här har att göra med ett stycke poetiskt allmängods. — Det bör kanske framhållas att min sammanställning mellan Geijer och Schiller knappast berör det reala historiska stoffet i *Vikingen* utan blott den konstnärliga gestaltningen.

⁷ *A. a.*, s. 354 ff.

⁸ *A. a.*, s. 68.

⁹ Tidigast av A. Molin, *a. a.*, s. 114. — Jfr även Werins uttalande i hans *Esaias Tegner*, Lund 1934, s. 246 f.: *Vikingen* har »stor likhet» med sista strofen i Goethes *Seefahrt*, vilken lyder:

Doch er stehet männlich an dem Steuer,
Mit dem Schiffe spielen Wind und Wellen;
Wind und Wellen nicht mit seinem Herzen:
Herrschend blickt er auf die grimme Tiefe
Und vertrauet, scheiternd oder landend,
Seinen Göttern.

Hasselberg (*Realistisk lyrik*, Lund 1923, s. 57) och andra har betonat Fichtes betydelse för stämningen av rörelse och aktivitet i *Vikingen*.

englandsresan 1809–10 har Blanck hänvisat till ett par av Geijer själv understrukna meningar i ett av breven från 1810, skrivet vid kusten av Engelska kanalen: »Jag är ingen främling — Hela jorden är mitt hem och mitt hopp så gränslöst som min horisont.»¹ Den gripenhet inför havets oändliga majestät, som här skymtar, har ju fått sitt djup genom den verkliga upplevelsen. Men är det kanske ändå den sicilianske väpnaren som från början lärt Geijer just detta sätt att uppleva?

Att *Vikingen* i flera avseenden står mycket nära en bestämd text i *Die Braut* kan utan tvivel efter utredningen ovan anses bevisat. Likheten framträder snarast såsom mera deciderad än i fråga om Odalbonden. Där har vi strödda, rätt fragmentariska överensstämmelser; i *Vikingen* är frändskapen med Schiller i ämne och uppbyggnad, stämning och symbolik betydligt vidsträcktare och lättare att iakttaga.

Vi kan nu gå ytterligare ett steg i komparationen med Schiller. De båda geijerdikterna utgör ju på visst sätt en enda, dubbel dikt. De kompletterar varandra och får sin egentliga mening först om de sammanställs. Håller man nu upp denna dubbeldikt till jämförelse med *Die Braut* kan man konstatera en likhet som inte längre ligger på det rent stoffliga planet utan berör verkens struktur. I de anförda körsångerna låter ju Schiller som vi sett både »realistiska» och »idealistiska» tendenser stiga upp ur det sicilianska folkdjupet. I den första talar »realisten», en företrädare för den äldre halvkören, i korsardialogen dominerar »idealisten», som tillika är representant för den yngre kören. Det är en fullständig parallell till Geijers grepp att i var sin dikt mot varandra ställa de båda nordiska och samtidigt djupt schillerska människotyperna odalbonden, en mogen man, och vikingen, en yngling.

Till strukturplanet hör slutligen också den antydning till dramatisk uppbyggnad med akt- eller episodindelning, ja, spår av regelrätt peripeti, som utan tvivel återfinns i *Vikingen* och som naturligtvis skulle kunna sägas utgöra ytterligare en likhet med det dramatiska verket *Die Braut*. Den är emellertid så svårgripbar att den inte bör överbetonas. Det samma gäller den karaktär av sceniskt framträdande, av »rollyrik»,² som kännetecknar såväl *Odalbonden* som *Vikingen*.

Vid genomgångarna här ovan har jag — med större eller mindre framgång — försökt begränsa mig till att demonstrera likheterna mellan texterna just såsom *likheter*, inte såsom influenskriterier. Att det verkligen existerar sådana likheter är nog obestriddigt. Graden eller omfattningen av dem kan knappast exakt bestämmas; uppfattningen av dylikt beror alltför mycket på den enskilde läsarens komparativa fantasi, kanske också på vad han bestämt sig för att se. Innan vi kommer fram till själva slutsteget i vår undersökning, att bedöma om Schiller verkligen har påverkat Geijer, måste vi emellertid

¹ *A. a.*, s. 397. Liksom förut i *Geijer i England*, Sthlm 1914, s. 111 f., vill Blanck häri se ett utkast till slutet av trettonde strofen i *Vikingen*.

² Jfr härom Hasselberg, *Realistisk lyrik*, Lund 1923, s. 52 ff.

göra ännu ett konstaterande och tyvärr ett som har negativ innebörd. Så vitt jag funnit kan det nämligen inte direkt bevisas att Geijer 1811 hade läst vare sig *Die Braut von Messina* eller *Die Jungfrau von Orleans*. Denna svårighet är dock med största säkerhet blott skenbar. Båda dramerna fanns tillgängliga i Sverige senast 1806, då bokhandlare Wiborg i Stockholm och Uppsala kunde tillhandahålla så väl Schillers samlade *Theater* som första utgåvan av *Die Braut*.³ Hammarsköld diskuterade också verken i sin skrift om Schiller 1808. Det skulle vara otroligt egendomligt, om inte schillerbeundraren Geijer läst dem redan före englandsresan. Vi kan därför med mycket hög grad av visshet postulera åtminstone möjligheten av ett direkt inflytande från just dem på *Odalbonden* och *Vikingen*. Personligen är jag böjd att ta detta inflytande för givet och påstå att Geijer — medvetet eller omedvetet för honom själv — från läsningen av *Die Braut* har fått ett avgörande uppslag till sina två bästa götiska dikter. Men naturligtvis är detta ändock en hypotes, som ligger strax bortom gränsen till det icke verifierbara.

³ Jfr W:s *Förteckning på Tyska böcker*, Sthlm 1806, s. 34. — Geijers anställning som informator för den blivande kammarherren Johan Fredrik von Schinckel måste ha givit honom tillgång till ett säkert redan

då mycket stort bibliotek. Om just Schiller fanns däri är emellertid osäkert. Jfr *Förteckning* över Schinckels boksamling, Sthlm 1835, nr 2729 ff.